

Доситеј и Европа

Нема у српској култури личности која би више одговарала Данима европске баштине него што је Доситеј Обрадовић:

не што је пропутовао велик дио Европе, од Хопова, преко аустријских, турских и млетачких граница, до Грчке, Албаније, Италије, Русије, Пруске, Француске и Енглеске; и други су пропутовали, Герасим Зелић, Атанасије Стојковић, касније Јоаким Вујић;

нити што је знао и класичне, и велике савремене европске језике, те албански, румунски – било је међу ученим Србима тога доба доста полиглота.

Него што је обухватио мудрости најбољих људи од античких времена до свога доба, спознао шта је права истина, и како каже пјесник Лукијан Мушицки, почео том истином напајати свој народ.

Његове једноставне поруке у *Писму Харалампију* (а разумије их и онај који може читати и онај који може само слушати што се чита), дјелују као нека врста слободног сажетка високе просвјетитељске мисли тадашње учене Европе:

- да књиге за народ треба писати на народном језику грађанском ћирилицом, умјесто словенском азбуком на црквенословенском;
- да треба одбацити здравом разуму супротне празновјерице, вјеровања и обичаје;

• да треба образовање ослободити доминације цркве и вјерског догматизма;

• да треба ићи за образованим европским народима и

• да се у једнојезичном народу успостави вјерска толеранција (између католика, православних, па и муслимана).

Убрзо ће он изложити и свој можда највиши циљ, жељу да се његови једноплеменници усуде о свакој ствари слободно мислити и све што чују слободно просуђивати.

Све што је писао, истиче да не пише ради себе, већ ради ползе (користи) ближњег свога (а ближњим је осјећао сав свој народ и све народе колико су просвјешенији, питомији и бољи). Поручује да изнад свих појединачних интереса стоји општа „отечества и народа полза“, просвјештавање и срећа (СДДО, 2007, 2: 103).

Сви знамо да је Доситеј највећи апологет књиге међу Србима. На једном мјесту каже: А сврх свега, света наука, божији дар, небесни свет, наука и књиге премудри<x> и просвештени<x> људи, учени<x> људи, истини<x> благодјетелја човеческога рода, дале су ми способ проћи и достигнути до најпотајенији<x> заплетака срца мојега; просветиле су ме и дале су ми више познанства него што би<x> могао придобити искуством хиљадугодишњег живљења на земљи. Међутим, он је и наш први апологет грађанске слободе и грађанина као слободног човјека; проповједник хуманизације односа међу људима, горљив проповједник добра, добродјетели (врлине), љубави, трпељивости, родољубља, пријатељства, сарадње, повјерења.

Доситејево дјело је постало свјетовно јеванђеље српске културе већ за његова живота, а он поштован као светитељ. Оно је јединствена посланица српском народу, о праву и, рекао бих, обавези на слободно мишљење; о потреби за школом, књигом и просвијећеном културом. Било је то, међутим, јеванђеље које у исто вријеме садржи и изричиту и прећутну критику прилика међу Србима, запуштеним образовно и вјерски, расијаним по свој Европи, подијељеним у неколика царства и у више конфесија и вјера. (знао је да се добри обичаји не могу усадити у срце док се не искоријене зли). Високо је цијенио „дух слободе“ у српском народу, раван томе духу у великим европским народима, али је подсјећао да му мањка „воспитаније“, а то је више од пола.

Не треба ни овом приликом заборавити, говорећи Европа и европска баштина, да је то заправо скуп националних баштина. Ма колико изгледало неке другачије, Доситеј је носилац и европеизације и србизације (национализације) наше књижевности. Он се залаже за ослобађање тадашње српске књиге од рускословенског језика, али и за њено укључивање у питања непосредно везана за српски живот.

Коначно, у народу гдје толике реформе пролазе као да их није ни било или остављају лоше посљедице, питамо се како је Доситејева реформа опстала у српској култури! Он је при томе дјеловао само књигом, без икоје институције или групе иза себе. Шта је том дјеловању дало крила? – Несумњиво, именовано је и препознано отворене

ране српског народа у свим тадашњим државама (Аустрија, Турска, Венеција). – Говорио је као један од оних који је те ране преболио/излијечио и који зна лијек. – Истински родољуб („Ништа ми на свету није милије и љубезније од мојега рода. Но, колико га више љубим, толико сам му више дужан правду и истину представљати и говорити“), имао је повјерења у свој народ: колико му је признавао велике врлине, толико је указивао на несумњиве, али отклоњиве слабости. – Уклапао се у општеевропска духовна/реформска струјања и препознао основне вриједности свог времена и потребе својих сународника: слобода мисли, рационалан однос према свијету, учење и књига, толеранција (вјерска и друга), корист као мјера ствари, национална слобода.

Узиман међу славистима као оличење европског хуманизма (Герхард Геземан), не само међу Србима, већ и у околним народима, могли бисмо рећи да је Доситеј и оличење најбољег што је изњедрио српски народ на свом мучном путу борбе за слободу и за напредак. Из неколика пригодна стиха Симе Милутиновића Сарајлије може се осјетити како се у 19. вијеку гледало на Доситеја:

Прије с` може свијет преновити

Ко у доба Ноа патријарха,

Нег Доситеј други се родити,

Тол` превазић његова размаха.

Проф. др Душан Иванић